
Звышгенацыд — генацыд супраць хворых і іх выратавальнікаў

На піку сталінскіх рэпрэсій (чэрвень 1936 — лістапад 1938 — перыяд, названы даследчыкамі крывавым тунелем смерці), з маўклівай згоды Масквы адбылося поўнае запусценне сістэмы медыцынскага абслугоўвання насельніцтва БССР. Дакладней, выявілася адсутнасць гэтай сістэмы. Хоць калі з другога боку паглядзець, дык сістэма была. Вынішчэнне хворых праз неаказанне ім дапамогі. Канцлагеры пад здаровых не паспявалі будаваць, а тут хворыя. Іх да канцлагера таго не давязеш, у вагоне-цялятніку акалеюць. Дайшло да таго, што ў большасці раённых бальніц БССР заставаўся адзін лекар. Адзін на тысячы і тысячы людзей! А ў некаторых бальніцах — і ўвогуле ніводнага. І кожны трэці-чацвёрты ўрачэбны участак быў без урача. Як вам такое — урачэбны участак і без урача? Ды што без урача — без фельчара і акушэркі! У БССР не хапала сотні ўрачоў і фельчараў, паўтысячы акушэрак, а іх з асобай стараннасцю арыштоўвалі і вынішчалі. І арыштоўвалі з такой хуткасцю і перыядычнасцю, што тры сотні выпускнікоў Мінскага і Віцебскага медыцынскіх інстытутаў штогод не паспявалі закрываць узніклыя прагалы. Праўда, іх, зразумела, не дзеля гэтага розуму вучылі. Вялікія людзі — высокія кліенты (у асноўным партыйныя бонзы і іх энкавэдысцкія прыслугачы) спецбальніц, спецклінік, спецсанаторыяў, спецдамоў адпачынку (як правіла, усе гэтыя «спец» знаходзіліся толькі ў сталіцах рэспублік) патрабавалі і спецабслугоўвання. Дзеля іх і рыхтавалі маладую медыцын-

скую гвардыю. Справядлівая сацыялістычная дзяржава хоць і выдзяляла на ахову здароўя будаўніка камунізму ў БССР ў месяц «цэлыя» 4 рублі (сапраўды бясплатная, можна сказаць, медыцына), але, відаць, «цэлых» не хапала. Гэта калі бюджэтныя грошы падзяліць на ўсіх — не хапала, а калі толькі на наведвальнікаў¹ спецустаноў?

У Церахаўскім (30 000 чалавек), Чэрыкаўскім (40 000), Краснапольскім (54 000) раёнах не было ніводнага стаматолага. На 124 000 — ніводнага! Ды што там стаматолаг! За 1937 у Барысаве, Віцебску, Гомелі, Лепелі, Магілёве, Мінску, Оршы, Полацку, Рэчыцы дзіцячая смяротнасць паднялася на 30—60 працэнтаў. Вынішчэнне бацькоў адбілася й на дзецях. У Барысаве кожнае 4—5-е немаўля не дажывала да года. У Магілёве палова з агульнай колькасці памерлых — 724 з 1 447 — дзеці да 4 гадоў. Большасць бальніц не ацяпляліся нават зімой, а Барысаўскі раддом (кожная чацвёртая парадзіха ў раёне з жахам абыходзіла яго бокам і нараджала ў «бабак») і Лельчыцкая раённая бальніца (ажно на 20 коек з насельніцтвам раёна ў 35 тысяч чалавек!) не мелі каналізацыі, вады і святла. Як у каменным веку. Ды што там Лельчыцкая бальніца! Ацяпленне, святло і водаправод не дзейнічалі нават у Мінскім рэспубліканскім доме дзіцяці на 80 койка-месцаў, дзе тыя самыя койкі з хворымі на запаленне лёгкіх, грып, ганарэю (!) і іншыя інфекцыйныя хваробы размяшчаліся разам з ложкамі здаровых дзяцей. Праўда, у клініцы такіх было нямнога. На 80 койка-месцах месцілася 265 дзяцей, 70 з іх за год паміралі (больш чым кожны чацвёрты — як мірнае насельніцтва БССР ў 2-ю сусветную вайну). У Мінскай дзіцячай клініцы ў пакоі дзяжурных маці, разлічаным на дзесяць—дванаццаць чалавек, знаходзілася 40 (амаль як у «парылках» Гомельскай турмы НКВД!). У дзіцячым інфекцыйным аддзяленні

¹ Адным з тых высокіх наведвальнікаў у 1937 быў наркам унутраных спраў, арганізатар забойстваў дзесяткаў тысяч жыхароў БССР і аматар душа Шарко і лячэбна-вітамінных ваннаў Б. Берман.

Асіповіцкага «шпіталя» праз столь можна было зоркі лічыць, а праз сцены бачыць, у які бок банд-брыгада энкавэдыстаў пакаціла на чорным «варанку» паляваць на людзей. У шэрагу бальніц не было не толькі пінцэтаў, скальпеляў і нажніц, але і шпрыцоў і тэрмометраў. Пра матрацы, пасцельную бялізну, папкі з «гісторыямі хваробаў» і казаць не прыходзіцца. Не хапала нават звычайных крэслаў. У прыёмных пакоях замест іх выкарыстоўвалі чамаданы хворых, што прыехалі класіся ў бальніцу. Затое ў бясконцай колькасці прысутнічалі вошы, блашчыцы і прусакі. Плюс, зноў жа, канцлагерная норма хлеба: 300—500 грамаў у суткі на аднаго чалавека. Сталічны ўрач З. С. Левін у канцы кастрычніка 1938 наведаў сумна вядомую Магілёўскую псіхіятрычную лячэбніцу (памятаеце, дзе пісьменніка Цішку Гартнага чэкісты дабілі?). Пасля Левін пісаў: *«Дети синие, дрожащие от холода, жмутся по углам и все вместе напоминают загнанных зверей... Отделение производит впечатление изолятора закрытого тюремного типа...»*

Думаеце, раней у Магілёўскай «вар'ятні» было лепей? Тут у абодвух дыктатараў наконт псіхічнахворых думкі-планы сыходзіліся...

У маі 1933 прывезлі ў «лячэбніцу» 50 хворых з Мінска. Як думаеце, за год колькіх вылечылі? Не адгадалі. Усіх. У сэнсе — усіх на тутэйшыя могілкі адправілі. Праўда, тут трэба адзначыць, што мінчукам ужо занадта не пашанцавала, бо з мясцовых хворых «толькі» кожны трэці на працягу паўгода года ў лепшы свет выпраўляўся (другую траціну, даведаўшыся пра тое, забіралі-вывозілі сваякі дахаты). А як было выжыць практычна без лекаў? Лекі — у Мінску, хворыя — у Магілёве. Такая планавая эканоміка...

А ведаеце, як тут пахаванне адбывалася? Думаеце, памёр чалавек, яго памылі, пагалілі, паклалі ў труну, закапалі і пайшлі памянуць добрым словам? Не-е... Грошай у бюджэце не толькі на лекі не хапала... Яшчэ і на вопратку не хапала —

большасць хворых хадзілі па «лякарні» голая (!), як і на ремонт дарэвалуючых павятовых бальніц, і на падрыхтоўку ўрачоў, і на іх мізэрную зарплату¹, якую яны да таго ж месяцамі не атрымлівалі. І справу паставілі на паток. Назбіраюць за тыдзень-другі «па сусеках-палатах» 15—20 нябожчыкаў, і толькі тады... Закінуць у грузавік і ў апошнюю пучь-дарожку. Уяўляеце, які туман-пах у мясцовай трупярні стаяў? А было і так. Прывезлі чарговую групу на могілкі, запоўнілі нябожчыкамі яму, пачалі закопваць, а тут — прашу прабачэння — устае нехта з магілы. Гэта вам не жарцікі. У моргу тыдзень праляжаў беспрытомны, а тут ачухаўся на свежым паветры... Дый холадна — голы ж... Кажуць, у медсястры адной (старшай) у той момант «крыша паехала»... Гэтак яна з супрацоўніцы ў пацыентку вар'яцкага дома і ператварылася... І такая яна была не адна²...

У Гомельскай бальніцы хворых, у тым ліку дзяцей, выпісвалі, як толькі тэмпература паніжалася да 38 градусаў. А што было рабіць, не класці ж трох на адну койку. У Жлобінскім, Лепельскім, Хойніцкім раёнах, дый у шмат іншых адсутнічалі рэнтгенапараты. Не было іх нават у Барысаўскім раённым туберкулёзным (!) дыспансерах. Каб зрабіць рэнтгенаграму, хворым трэба было ехаць у Мінск. Плаціць за праезд не такія ўжо малыя грошы. Ну, вы памятаеце — бясплатная медыцына... З туберкулёзам у вагон цягніка — і на Мінск...

У Дзяржынскім, Капыльскім, Плешчаніцкім (усе Мінскай вобл.), Лельчыцкім, Расонскім (на 40 месцаў — 46 тысяч

¹ Як правіла, удвая меншую, чым ва «ўпаўнаважанага» чэкіста з 2 класамі сельскай школы.

² Калі раскажаў пра жудасныя факты, у якія самому цяжка верылася, аднаму 90-гадоваму былому дробнаму партыйцу й пацыенту гэткай «бальніцы», думаў, што пабачу здзіўленне, што чалавек абурыцца, скажа: гэта перабольшванне, такога не было. Але адказам старога быў здзіўлены сам: «Для мяне вы не адкрылі Амерыкі...». Дзівіць і тое, што камісіі, якія ў 1933—38 амаль штогод наведвалі гэтую ўстанову, рабілі вынікі — жых! — і... І ўсё заставалася па-ранейшаму...

насельніцтва р-на¹), Ушацкім (усе Віцебскай вобл.), Тураўскім (Гомельскай вобл.; на 25 месцаў — 28 тысяч насельніцтва р-на) і ў шмат іншых раёнах, у тым ліку і Магілёўскай вобл., у сярэдзіне 1930-х г. на 1 000 чалавек не выходзіла і аднаго койка-месца. Што называецца — ура Савецкай уладзе! Уяўляеце, калі з жыхароў гэтых раёнаў самай «вольнай» краіны захварэе нават адзін з тысячы, дык гэта яшчэ не значыць, што яго пакладуць у бальніцы на койку. Можа і на падлозе апынуцца. Як пашанцуе. Во лячэнне... Дваццаць год Савецкай уладзе... У СССР раённыя бальніцы з вокнамі са шклом уперамешку з фанерай, але без, прабачце, каналізацыі, вядомай з дахрысціянскіх часоў, а ў заклітых капіталістаў на 5-й авеню Манхэтэна адзначаюць якраз 5-ю гадавіну пабудовы 102-павярховага стылю ар-дэко хмарачоса Эмпайр Стэйт Білдынг (*Empire State Building*). Такі ўжо ў СССР быў вялікі пад'ём, а ў буржуяў — вялікая дэпрэсія...

І, канечне ж, трэба згадаць кадры, якія «вырашалі ўсё». Суражскім раённым аддзелам аховы здароўя кіраваў начальнік пажарнай часці Арлоў, Бешанковіцкім — дырэктар сталовай Хініч, Барысаўскім радзільным домам — загадчык яго гаспадаркі, Дубровенскай бальніцай — фельчар... У лячэбных установах ад адсутнасці большасці лекаў і медыкаментаў памірала столькі людзей, што ўрачы не паспявалі лічыць нябожчыкаў... Як ужо казалі, знішчэнне хворых праз неаказанне ім дапамогі. Хворыя не маглі працаваць, не маглі прынесці дыктатару дывідэнды, а значыць, падлягалі спісанню-вынішчэнню. Вынішчэнню падлягалі і асабліва актыўныя выратавальнікі хворых, тыя, хто ў нечалавечых умовах, як мог, ратаваў іх. І не мела значэння, санітарка гэта была, медсястра, галоўны ўрач шпіталя ці загадчык кафедры лячэбнага факультэта.

¹ У снеж. 1933 плюс 43 хворых на дызентэрыю (крываўку), смяротнасць ад якой у БССР была каля 25 %.

У даведніку якраз і прыведзены біяграфіі (або кароткія звесткі) тых выратавальнікаў. Гэта рэпрэсаваныя ўрачы шпіталёў, бальніц, дыспансераў, радзільных дамоў, паліклінік, медыцынскіх пунктаў і кансультацый, вайсковых частак, месцаў зняволення; супрацоўнікі Народнага камісарыята аховы здароўя, абласных, гарадскіх, раённых медыцынскіх, санітарных, ветэрынарных інспекцый і ўстаноў; загадчыкі медыцынскіх і ветэрынарных лабараторый, санітарна-эпідэміялагічных станцый, пунктаў аховы здароўя, медыцынскіх і ветэрынарных пунктаў, аптэк; ветэрынарныя і санітарныя ўрачы, фармацэўты, стаматолагі, зубныя тэхнікі, санінструктары, дэзінфектары, медсёстры, акушэркі, фельчары, ветэрынарныя фельчары, санітаркі і санітары, служачыя медыцынскіх устаноў; загадчыкі кафедраў, прафесары, дацэнты, выкладчыкі і студэнты медыцынскіх і ветэрынарных ВНУ, настаўнікі і навучэнцы сярэдніх спецыяльных медыцынскіх і ветэрынарных навучальных устаноў, а таксама сваякі пакутнікаў і тыя, што праходзілі з імі па адной справе. Усяго 1 520 персаналій¹, сярод якіх каля паўтысячы ўрачоў, больш за 200 медсясцёр, блізу 600 ветэрынарных работнікаў (што патрабуе асобнага даследавання), некалькі соцень іх сваякоў і тых, хто праходзіў з імі па адной групавой справе.

¹ Па нацыянальным складзе: беларусы — 738 чал. (48,55%); палякі — 331 чал. (21,8%); яўрэі — 203 чал. (13,4%); рускія — 168 чал. (11%); украінцы — 25 чал. (1,65%); латышы — 18 чал. (1,18%); літоўцы — 13 чал. (0,86%); немцы — 9 чал. (0,6%); чэхі, эстонцы — па 2 чал.; грузіны, венгры, казахі, малдаване, татары, французы, чувашы — па 1 чал.; нявызначанай нацыянальнасці — 4 чал.

Supergenocide — the genocide against patients and their saviors

During the bloody tunnel of death — the peak of Stalin repressions (June 1936 — November 1938) by connivance of Moscow there was a full desolation of health service system of the BSSR population. Or rather, absence of this system. Though on the other hand, the system was. The destruction of sickmen through not giving medical aid to them. They had no time to build a concentration camp for the healthy, let alone sickmen. They won't take them to a concentration camp, in the veal-car they will die. It came to the fact that in the majority of regional hospitals of the BSSR there was only one doctor. One in thousands and thousands of people! And in some hospitals none at all. And each third or fourth medical district was without the doctor. How do you like it — a medical district and without the doctor? What is more not only without the doctor — without the medical assistant and the midwife! In the BSSR there was lack of hundreds of doctors and medical assistants; five hundred of midwives, and they were arrested and slaughtered with special diligence. They were arrested with such speed and periodicity, that three hundred of annual graduates of the Minsk and Vitebsk Medical Institutes did not manage to cover the arisen blockages. Indeed, they naturally were taught some good sense not for the sake of it. The big people — distinguished clients (mainly party bosses and their servants from NKVD) — of special hospitals, special clinics, special sanatoriums, special holiday homes demanded special service. For the sake of it they prepared Young Medical Guards.

Though the fair socialist state allocated as much as 4 rubles per month for the health service of a builder of communism (indeed, we may say, it was free medicare), but, evidently, «as much as» did not suffice. It did not suffice when the money was divided among all people but what about division among the visitors¹ of special institutions?

There were no dentists in Terehovsky (30 000 persons), Cherkovsky (40 000) and Krasnopol'sky (54 000) regions. On 124 000 — no one! Not having a dentist is not the biggest problem! During 1937 there was a 30—60 percent increase in the children's death rate in Borisov, Vitebsk, Gomel, Lepel, Mogilyov, Minsk, Orsha, Polotsk and Rechitsa. The annihilation of fathers was reflected on children as well. In Borisov every 4—5 baby did not live up to one year. In Mogilyov half of the dead — 724 from 1447 — were children under 4 years. The majority of hospitals were not heated even in winter, and Borisovsky maternity home and Lelchitsky regional hospital (for 20 beds with the regional population of 35 thousand persons!) had no water drain, water and light. As in the Stone Age. And it's not only Lelchitsky hospital! Heating, light and a waterpipe did not operate even in Minsk republican children's home with 80 beds where the beds of the sick with pneumonia, flu, gonorrhoea (!) and other infectious diseases were placed together with beds of healthy children. However, in clinic such children were few. On 80 beds 265 children were placed, 70 of them died every year (more than every fourth — as peace population of the BSSR during the World War II). In Minsk children's hospital in the room of mothers on duty calculated on ten-twelve persons, there were 40 mothers. In children's infectious department of Osipovichsky «hospital» through the ceiling it was possible to count stars, and through the walls to see where the

¹ One of those distinguished visitors in 1937 was the people's commissar of internal affairs, the organizer of murders of tens of thousands inhabitants of the BSSR and medical-vitamin baths and Charcot's douche lover B. Berman.

bandit brigade of NKVD people drove on black voronka¹ to hunt for people. In a number of hospitals besides tweezers, scalpels and scissors, there were no syringes and thermometers (as in concentration camps!). One shouldn't speak about mattresses, bed-clothes and folders with «histories of illnesses». They were simply lack of usual chairs. In hospital wards they used suitcases of the patients, who came in to hospital, instead of the chairs. But in infinite quantity there were lice, bugs and cockroaches. Besides that there was a quota of bread as in a concentration camp: 300—500 grammes a day for a person. Capital doctor Z.S. Levin at the end of October 1938 visited a notorious Mogilyov psychiatric clinic (Do you remember where the security officers finished off the writer *Tsishka Gartny*?). After that Levin wrote: *«Children dark blue, shivering with cold here, driven into corners and all together remind the tired out animals ... The department makes an impression of a closed prison type insulator...»*

Do you think it was better earlier in Mogilyov «madhouse»? Here both dictators had the identical plans about mentally sickmen... In May 1933 they brought 50 patients from Minsk to the «clinic». How many do you think they cured for a year? Have not guessed. All. It means all were sent to a local cemetery. However, here it is necessary to notice, that Minsk citizens were absolutely unlucky, as out of local patients «only» every third in the course of half a year or a year went to the other better world (and one third relatives, having learnt about that, took them away home). And how was it possible to survive practically without medicines? Medicines — in Minsk, patients — in Mogilyov. Such planned economy...

And do you know how the burial occurs here? Do you think, a person died, he was washed, was shaved, was put in a coffin, was dug and then they went to make a speech with kindly word of him? No... The budget was short of money not only for medicines...

¹ People called a car which chekists usually drove; here it's an allusion to a bird Raven.

(It was also short for clothes — the majority of patients walked in the «hospital» naked (!) And for repair of pre-revolutionary district hospitals, and for training of doctors and...) And business was put to a stream. They collected 15—20 dead men during a week or so and only then... Will throw into the lorry and in the last journey. Can you imagine the fog-smell that was in a local mortuary? And sometimes even such things happened. They brought the next group on a cemetery, filled a hole with dead men, started to dig in, and here suddenly! — I am sorry — there somebody got up out of a tomb. It is not funny. He was out in a mortuary for a week and here regained consciousness in fresh air... And it is cold — he is naked after all... They say that one senior nurse went crazy at that moment... That's how she turned from the employee into the patient of «a madhouse»... And she wasn't the only one¹...

In Gomel hospital patients, including children, were discharged from hospital as soon as the temperature went down to 38 degrees. And what should they do, they couldn't lay three patients onto one bed. In Zhlobinsky, Lepelsky, Hohniksky regions, and in many others there was no X-ray equipment. It was absent even in Borisovsky regional tubercular (!) clinic. To make an X-ray, a patient had to go to Minsk. He had to pay for a journey quite a lot of money. Well, you remember — free medicine... With tuberculosis into the car of a train and to Minsk...

In Dzerzhinsky, Kopylsky, Pleshchenitsky (all of Minsk region), Lelchitsky, Rossonsky (on 40 places — 46 thousand population of the region²), Ushachsky (all of Vitebsk region), Turovsky (Gomel region; for 25 places — 28 thousand population of the region) and in many other regions including Mogilyov region, in the mid

¹ When I told one 90-year-old former small Party member and to the patient of such «hospital» about the awful facts which I myself could hardly believe, I expected to see surprise, indignation, thought that the man would say: that was exaggeration, but he didn't. But I was myself surprised by the answer of the man «For me you have not discovered America...»

² In December 1933 plus 43 sick men of dysentery (in the BSSR more than 4000), death rate from which in the BSSR reached 25 %.

1930th for 1000 persons there wasn't even one bed. That is called — hurrah to the Soviet power! Imagine, if out of tenants of these areas of "the most liberal" country, of a thousand one gets ill it does not mean yet, that he will be put in hospital on a bed. He can appear on a floor as well. As it lucks out. Great treatment... Twenty years of the Soviet power... In the USSR regional hospitals with windows with glass are mixed up with plywood, but without, sorry, the water drains known from the before Christ time, and bewitched capitalists on 5th avenue of Manhattan celebrate the 5th anniversary of the 102-storeyed ar-deko styled building, the skyscraper Empire State Building. The USSR had such a great lift and the bourgeois had great depression...

And, certainly, it is necessary to recollect about people who «decided everything». Surazhsky regional public health department was governed by the head of the fire station Orlov, Beshenkovichsky — the director of the canteen Hinich. Borisovsky maternity hospital — the manager of its economy, Dubrovensky hospital — the medical assistant... In medical institutions because of the absence of the majority of medicines so many people died, that doctors did not manage to count dead men... As it was already mentioned, destruction of patients through not giving medical aid to them. Patients could not work, could not bring dividends to the dictator, hence were subject to the write-off-destruction. Particularly active saviours of patients were subject to destruction too; those who often saved them in inhuman conditions. And it didn't matter whether it was a hospital attendant, a nurse, a head physician of the hospital or a head of the medical sub-faculty.

In the reference book the biographies (or biograms) of those saviours are listed. They are the repressed doctors of hospitals, clinics, maternity homes, polyclinics, medical aid stations and consultations, military units, places of detention; employees of the National commissariat on public health services of district, city, regional medical, sanitary, veterinary inspections and institutions; managers of medical and veterinary laboratories, sanitary-and-epidemiologic stations, public health service stations, medical and

veterinary stations, drugstores; veterinary and sanitary inspectors, pharmacists, dentists, tooth technicians, sanitary instructors, desinfectors, nurses, midwives, medical assistants, veterinary medical assistants, hospital attendants, employees of medical institutions; heads of sub-faculties, professors, senior lecturers, teachers and students of medical and veterinary universities, teachers and pupils of medical and veterinary high schools, and also relatives of the repressed and those that were connected with them in the same case. Totally more than 1520 persons¹, among which half-thousand doctors, more than 200 nurses, about 600 veterinary workers (that demands special research), several hundreds of their relatives, close those who passed with them on one group case.

¹ By national composition: Belarusians — 738 people (48,55 %); Poles — 331 people (21,8 %); Jews — 203 people (13,4 %); Russian — 168 people (11 %); Ukrainians — 25 people (1,65 %); Latvians — 18 people (1,18 %); Lithuanians — 13 people (0,86 %); Germans — 9 чел. (0,6 %); Czechs, Estonians — 2 people of each nation; Georgians, Hungarians, Kazakhs, Moldavians, Tatars, Frenchmen, Chuvashs — 1 person of each nation; an unknown origin — 4 people.

Сверхгеноцид — геноцид против больных и их спасителей

На пике сталинских репрессий (июнь 1936 — ноябрь 1938 — период, названный историками кровавым туннелем смерти), с молчаливого согласия Москвы произошло полное запустение системы медицинского обслуживания населения БССР. Вернее, выявилось отсутствие этой системы. Хотя если с другой стороны посмотреть, то система была. Истребление больных путем неоказания им помощи. Концлагеря под здоровых не успевали строить, а тут больные. Их до концлагеря-то не довезешь, в вагоне-телятнике околеют. Дошло до того, что в большинстве районных больниц БССР оставался один врач. Один на тысячи и тысячи людей! А в некоторых больницах — и вовсе ни одного. И каждый третий-четвертый врачебный участок был без врача. Как вам такое — врачебный участок и без врача? Да что без врача — без фельдшера и акушерки! В БССР не хватало сотни врачей и фельдшеров, полтысячи акушеров, а их с особой старательностью арестовывали и уничтожали. И арестовывали с такой скоростью и периодичностью, что три сотни выпускников Минского и Витебского медицинских институтов ежегодно не успевали закрывать возникшие завалы. Правда, их, понятно, не ради этого уму-разуму учили. Большие люди — высокие клиенты (в основном партийные бонзы и их энкавэdistская прислуга) спецбольниц, спецклиник, спецсанаториев, спецдомов отдыха (как правило, все эти «спец» находились только в столицах республик) требовали и спецобслуживания. Ради

этого и готовили молодую медицинскую гвардию. Справедливое социалистическое государство хотя и выделяло на здравоохранение строителя коммунизма в БССР в месяц «целых» 4 рубля (действительно бесплатная, можно сказать, медицина), но, по-видимому, «целых» не хватало. Это если бюджет здравоохранения разделить на всех — не хватало, а если только на посетителей¹ спецзаведений?

В Тереховском (30 000 человек), Чериковском (40 000), Краснопольском (54 000) районах не было ни одного стоматолога. На 124 000 — ни одного! Да что там стоматолог! За 1937 в Борисове, Витебске, Гомеле, Лепеле, Могилеве, Минске, Орше, Полоцке, Речице детская смертность возрасла на 30—60 процентов. Уничтожение родителей отразилось и на детях. В Борисове каждый 4—5-й младенец не доживал до года. В Могилеве половина умерших — 724 из 1447 — дети до 4 лет. Большинство больниц не отапливались даже зимой, а Борисовский роддом (каждая четвертая роженица в районе в ужасе обходила его стороной и рожала у «бабок») и Лельчицкая районная больница (аж на 20 коек с населением района в 35 тысяч человек!) не имели канализации, воды и света. Как в каменном веке. Да что там Лельчицкая больница! Отопление, свет и водопровод не действовали даже в Минском республиканском доме ребенка на 80 койко-мест, где те самые койки с больными воспалением легких, гриппом, гонореей (!) и другими инфекционными болезнями размещались рядом с кроватями здоровых детей. Правда, в клинике таких было немного. На 80 койко-мест помещали 265 детей, 70 из них за год умирали (более чем каждый четвертый — как мирное население БССР во 2-ю мировую войну). В Минской детской клинике в комнате дежурных матерей, рассчитанной на десять—двенадцать человек, находились 40 (почти

¹ Одним из тех высоких посетителей в 1937 был нарком внутренних дел, организатор убийств десятков тысяч жителей БССР и любитель душа Шарко и лечебно-витаминных ванн Б. Берман.

как в «парилках» Гомельской тюрьмы НКВД!). В детском инфекционном отделении Осиповичского «госпиталя» через потолок можно было звезды считать, а через стены видеть, в какую сторону банд-бригада энкавэdistов покатила на черном «воронке» охотиться на людей. В ряде больниц не было не только пинцетов, скальпелей и ножниц, но и шприцев и термометров. Про матрацы, постельное белье, папки с «историями болезней» и говорить не приходится. Не хватало просто обычных стульев. В приемных покоях вместо них использовали чемоданы больных, приехавших лечиться в больницу. Зато в бесконечном количестве присутствовали вши, клопы и тараканы. Плюс, опять же, концлагерная норма хлеба: 300—500 граммов в сутки на человека. Столичный врач З. С. Левин в конце октября 1938 навестил печально известную Могилевскую психиатрическую лечебницу (помните, где писателя Цішку Гартнага чекисты доби́ли?). После Левин писал: *«Дети синие, дрожащие от холода, жмутся по углам и все вместе напоминают загнанных зверей... Отделение производит впечатление изолятора закрытого тюремного типа...»*

Думаете, раньше в Могилевском «дурдоме» лучше было? Тут у обоих диктаторов насчет психически больных мысли-планы сходились...

В мае 1933 привезли в «лечебницу» 50 больных из Минска. Как думаете, за год скольких вылечили? Не угадали. Всех. В смысле — всех на местное кладбище отправили. Правда, здесь надо отметить, что минчанам уж слишком не повезло, ведь из местных больных «только» каждый третий в течение полугода-года отправлялся в лучший мир (вторую треть, узнав об этом, родственники забирали-вывозили домой). А как было выжить практически без лекарств? Лекарства — в Минске, больные — в Могилеве. Такая плановая экономика...

А знаете, как тут захоронение происходило? Думаете, умер человек, его умыли, побрили, положили в гроб, закопали и пошли поминать добрым словом? Не-ет... Денег в бюджете

не только на лекарства не хватало... Еще и на одежду не хватало — большинство больных ходили по «лекарне» голыми (!), как и на ремонт дореволюционных уездных больниц, и на подготовку врачей, и на их мизерную зарплату¹, которую они к тому же месяцами не получали. И дело поставили на поток. Насобирают за неделю-другую «по сусекам-палатам» 15—20 покойников, и только тогда... Закинут в грузовик и в последнюю путь-дорожку. Представляете, какой туман-запах в местном морге стоял? А бывало и так. Привезли очередную группу на кладбище, заполнили покойниками яму, начали закапывать, а тут прошу прощения — встает кто-то из могилы. Это вам не шуточки. В морге неделю пролежал без сознания, а тут очухался на свежем воздухе... Да и холодно — голый ведь... Говорят, у медсестры одной (старшей) в тот момент «крыша поехала»... Так она из сотрудницы в пациентку «дурдома» и превратилась... И такая она была не одна²...

В Гомельской больнице больных, в том числе детей, выписывали, как только температура снижалась до 38 градусов. А что было делать, не класть же трех на одну койку. В Жлобинском, Лепельском, Хойникском р-нах, да и во многих других отсутствовали рентгенаппараты. Не было их даже в Борисовском районным туберкулезном (!) диспансере. Что-бы сделать рентгенограмму, больным необходимо было ехать в Минск. Платить за проезд не такие уж маленькие деньги. Ну, вы помните — бесплатная медицина... С туберкулезом в вагон поезда — и на Минск...

¹ Как правило, вдвое меньшую, чем у «уполномоченного» чекиста с 2 классами сельской школы.

² Когда рассказал про ужасные факты, в которые самому тяжело верилось, одному 90-летнему бывшему мелкому партийцу и пациенту такой «больницы», думал, что увижу удивление, что человек возмутится, скажет: это преувеличение, такого не было. Но ответом старика был удивлен сам: «Для меня вы не открыли Америки...». Удивляет и то, что комиссии, которые в 1933—38 почти ежегодно навещали это учреждение, делали выводы — ужас! — и... И все оставалось по-прежнему...

В Дзержинском, Копыльском, Плещеницком (все Минской обл.), Лельчицком, Россонском (на 40 мест — 46 тысяч населения района¹), Ушачском (все Витебской обл.), Туровском (Гомельской обл.; на 25 мест — 28 тысяч населения района) и во многих других районах, в том числе и Могилевской обл., в середине 1930-х гг. на 1 000 человек не выходило и одного койко-места. Что называется — ура Советской власти! Представляете, если из жителей этих районов самой «свободной» страны заболит даже один из тысячи, так это еще не значит, что его положат в больницу на койку. Может и на полу оказаться. Как повезет. Классное лечение... Двадцать лет Советской власти... В СССР районные больницы с окнами со стеклом вперемешку с фанерой, но без, простите, канализации, известной с дохристианских времен, а у заклятых капиталистов на 5-й авеню Манхэттена отмечают как раз 5-ю годовщину строительства 102-этажного стиля ар-деко небоскреба Эмпайр Стейт Билдинг (*Empire State Building*). Такой уж в СССР был великий подъем, а у буржуев великая депрессия...

И, конечно же, надо вспомнить о кадрах, которые «решали все». Суражским районным отделом здравоохранения управлял начальник пожарной части Орлов, Бешенковичским — директор столовой Хинич, Борисовским родильным домом — заведующий его хозяйством, Дубровенской больницей — фельдшер... В лечебных учреждениях от отсутствия большинства лекарств и медикаментов умирало столько людей, что врачи не успевали считать покойников... Как уже говорилось, уничтожение больных путем неоказания им помощи. Больные не могли работать, не могли принести диктатору дивиденды, а значит, подлежали списанию-истреблению. Истреблению подлежали и особо активные спасители больных, те, кто в нечеловеческих условиях, как мог, спасал их. И не имело значения, санитарка это была, медсестра, главный

¹ В декабре 1933 плюс 43 больных дизентерией (по БССР более 4000), смертность от которой в БССР достигала 25 %.

врач госпиталя или заведующий кафедрой лечебного факультета.

В справочнике как раз и приведены биографии (или краткие сведения) тех спасителей. Это репрессированные врачи госпиталей, больниц, диспансеров, родильных домов, поликлиник, медицинских пунктов и консультаций, армейских частей, мест заключения; сотрудники Народного комиссариата здравоохранения областных, городских, районных медицинских, санитарных, ветеринарных инспекций и учреждений; заведующие медицинскими и ветеринарными лабораториями, санитарно-эпидемиологическими станциями, пунктами здравоохранения, медицинскими и ветеринарными пунктами, аптеками; ветеринарные и санитарные врачи, фармацевты, стоматологи, зубные техники, санинструкторы, дезинфекторы, медсестры, акушерки, фельдшеры, ветеринарные фельдшеры, санитарки и санитары, служащие медицинских учреждений; заведующие кафедрами, профессора, доценты, преподаватели и студенты медицинских и ветеринарных вузов, учителя и учащиеся средних специальных медицинских и ветеринарных учебных заведений, а также родственники репрессированных и те, кто проходили с ними по одному делу. Всего более 1 500 персоналий¹, среди которых полтысячи врачей, более 200 медсестер, около 600 ветеринарных работников (что требует отдельного исследования), несколько сотен их родственников, близких и тех, кто проходил с ними по одному групповому делу.

¹ По национальному составу: белорусы — 738 чел. (48,55%); поляки — 331 чел. (21,8%); евреи — 203 чел. (13,4%); русские — 168 чел. (11%); украинцы — 25 чел. (1,65%); латыши — 18 чел. (1,18%); литовцы — 13 чел. (0,86%); немцы — 9 чел. (0,6%); чехи, эстонцы — по 2 чел.; грузины, венгры, казахи, молдаване, татары, французы, чуваша — по 1 чел.; неопределенной национальности — 4 чел.